

Herdenkingsbank voor een mensheenvriend door Bertus Bakker. In: Haagse historie, no. 40, zomer, 2026. p. 32-35. Met afbn.

Door Bertus Bakker

Herdenkingsbank voor

Verscholen achter struiken aan de Duinweg staat een monumentale bank met zicht op de grote Waterpartij in de Scheveningse Bosjes. Het is een hommage aan de schrijver J.J. Cremer. Wie was deze kunstenaar, en waarom kreeg hij na zijn dood dit gedenkteken?

Jacob Jan Cremer, in 1880 getekend door Samuel Lankhout. Haags Gemeentearchief

Jacob Jan Cremer werd in 1827 geboren in Arnhem. In 1852 trouwde hij, en de eerste vijf jaar van zijn huwelijk woonde hij in Loenen aan de Vecht. Vervolgens verhuisde het echtpaar naar

Den Haag. Cremer was begiftigd met het dubbel talent van schilder én schrijver. Hij maakte naam met romantische bosgezichten – in 1992 verwierf het Rijksmuseum nog een schilderij van hem. Maar omdat hij met zijn literaire activiteiten het meeste succes oogstte, koos hij uiteindelijk voor de pen. 'Inkt vloeit beter dan verf,' zo verklaarde hij zijn keuze.

En daar was niets te weinig mee gezegd, want zijn Betuwsche novellen, geschreven in de streektaal van de Betuwe, groeiden uit tot ware bestsellers. Een deel van zijn succes had Cremer ook te danken aan zijn talent als voordrachtskunstenaar van eigen werk. Net als zijn Engelse tijdgenoot Charles Dickens trok hij volle zalen met zijn spreekbeurten. Zijn honorarium was er dan ook naar: maar liefst zo'n driehonderd tot vijfhonderd gulden per avond. Een kapitaal bedrag in die tijd. Literatuurhistoricus Marita Mathijssen kwalificeert Cremer als een van onze meest onderschatte schrijvers van de negentiende eeuw. Immers, als men een eigentijdse zedenroman zoekt die zich afspeelt in zowel de hogere als de lagere standen van de samenleving, moet men bij Cremer zijn.

Stakingen, Jodenhaat, seksverslaving, verkrachting, abortus, kinderarbeid en -moord: de auteur voert het allemaal onverbloemd ten tonele, maar tegelijkertijd

roept hij zijn lezers op om in verzet te komen tegen deze misstanden. Geëngageerde literatuur leveren, dat was de taak van de ware realistische schrijver. Cremers verhalen worden dan ook tendensromans genoemd.

Fabriekskinderen

Een van Cremers voorleesavonden is de geschiedenis ingegaan als een keerpunt in de sociale geschiedenis van ons land. Op zaterdagavond 7 maart 1863 trad Cremer op in Diligentia. Die avond vermaakte hij zijn toehoorders niet met een van zijn bekende kaskrakers, maar las hij een nog ongepubliceerd verhaal voor: *Fabriekskinderen*.

In Cremers geboortestad werd alvast een begonia naar hem vernoemd

Kort tevoren was Cremer benaderd door een familielid, de ingenieur A.A.C de Vries Robbé. Deze inspecteur van het stoomwezen was voorzitter van een regeringscommissie die zich bezighield met het onderzoek naar kinderarbeid. Veel schot in de zaak zat er niet en omdat De Vries Robbé dacht dat een oproep van een bekende schrijver meer invloed zou hebben dan zijn eigen rapporten, wendde hij zich tot de zwager van een van zijn nichtjes.

Hij troonde Cremer mee naar een textiel-fabriek in Leiden en daar zag de schrijver

een menschenvriend

met eigen ogen de mensonterende omstandigheden waarin kinderen van amper een jaar of tien moesten werken. Hij kon er geen andere woorden voor vinden dan dat zij daar werden 'vermoord', en wel in naam van het monster 'Concurrentie'. Net als drie jaar eerder Multatuli met zijn *Max Havelaar* had gedaan, richtte hij zich tot Willem III en via de koning tot regeringsleider Thorbecke om een eind te maken aan deze wantoestanden, die Cremer niet anders kon betitelen dan als regelrechte 'slavernij'.

Cremer's aanklacht bleef niet beperkt tot het gehoor in de Haagse schouwburg want zijn optreden kreeg landelijke bekendheid, mede doordat meteen hierna de gedrukte uitgave van *Fabriekskinderen* verscheen. Toch zou het net als bij Multatuli een zaak van lange adem worden voordat er iets aan de misstanden gedaan werd. Pas in 1874 werd op initiatief van het Kamerlid Samuel van Houten met diens zogenaamde 'Kinderwetje' een begin gemaakt met de uitbanning van de kinderarbeid in ons land.

Buste en gedenksteen

Zijn leven lang kampte Cremer met een zwakke gezondheid en op 6 juni 1880 overleed hij op 52-jarige leeftijd. Onder grote belangstelling werd hij begraven op de Algemene Begraafplaats aan de Kerkhoflaan. Tal van Haagse verenigingen waarvan Cremer lid was geweest, waaronder Pulchri, 't Nut en het Haagse letterkundig genootschap Oefening kweekt kennis, bewezen hem de laatste eer.

Dat met Cremer een bekende Nederlander was heengegaan bleek al snel. Er werd in Amsterdam een buste van hem in de handel gebracht – voor de prijs van 2 gulden 50 – en zijn verzameld werk vond driftig aftrek. In Cremer's geboortestad Arnhem werden plannen gesmeed om een standbeeld voor zijn geboortehuis op

te richten en in diezelfde stad werd alvast een begonia naar hem vernoemd. Aan zijn voormalige woonhuis in Loenen aan de Vecht werd een gedenksteen onthuld. Den Haag kon natuurlijk niet achterblijven. Curieus genoeg had Cremer zelf eens, bewust of onbewust, een vingerwijzing gegeven ingeval men hem na zijn

Toen het echtpaar in 1871 verhuisde, ging de vlierbes mee

dood wilde eren. Op een grafmonument stelde hij in elk geval geen prijs, maar een herdenkingsbank in de Scheveningse Bosjes, waar hij zo vaak uit wandelen ging, leek hem wel toepasselijk. Er zijn vast wel enige wenkbrauwen opgetrokken, maar de tweede helft van de negentiende eeuw was nu eenmaal een tijd waarin monumenten als paddenstoelen uit de grond schoten. Een initiatiefcomité was dan ook snel gevormd.

Mijn vriend de vlier

Onder leiding van de schrijver Anton Isings en de schilder Johannes Vogel ging

een commissie van Haagse kunstminnaars aan de slag. Hoe kon de nagedachtenis aan Cremer in ere worden gehouden? Sommigen vonden dat een ware hulde meer diende in te houden dan een stoffelijk aandenken. Cremer was immers een 'Menschenvriend' en daarom zou het geen dwaze gedachte zijn in zijn naam een stichting van 'menschlievend aard' in het leven te roepen. Dit zou echter bij een idee blijven.

Concretere gedachten gingen al snel uit naar een fontein of een rustbank. Vanwege de hoge kosten van wateraanvoer voor een waterspuwer, maar ook omdat Cremer zelf al een suggestie had gegeven, viel de keuze op een bank. Overigens zou tien jaar later eenzelfde discussie over bank of fontein worden gevoerd na het overlijden van de schrijver Carel Vosmaer. Die kreeg toen wel een fontein in de Scheveningse Bosjes.

Bij de rustbank zou in elk geval een vlierboom worden geplant, omdat deze de herinnering levend zou houden aan een verhaal van Cremer. In 1856 kreeg de schrijver namelijk van zijn buurman in Loenen aan de Vecht een stek van een vlierbes. Bij zijn verhuizing naar Den Haag ging de vlierbes mee

Prentbriefkaart met de Cremerbank rond 1900. Tussen de kolommen zit nog een ijzeren hekwerk, dat inmiddels verdwenen is. Haags Gemeentearchief »

Cremer koos voor de pen, maar was ook een verdienstelijk schilder, zoals te zien op dit Boslandschap met reizigers uit 1849. Rijksmuseum Amsterdam

naar Cremers nieuwe woonhuis aan de Noord-West-Binnensingel (tegenwoordig Bij de Westermolens). Daar groeide de struik uit tot een prachtige boom. Toen het echtpaar in 1871 verhuisde naar de Van den Boschstraat in het Bezuidenhout ging de vlierbes opnieuw mee. Een jaar later schreef Cremer met zijn verhaal 'Schudden en blazen' een ode aan 'mijn vriend sambucus' (vlierbes). Opvallend genoeg heeft de vlier zijn bewonderaar nauwelijks overleefd, want tijdens een storm op 14 oktober 1881 bezweek de boom. Gelukkig waren er nog stekken en deze konden bij de bank worden geplant.

Gulle schenkers

Nu voor een bank was gekozen, diende een aansprekend ontwerp te worden getekend. Het eerder genoemde commissielid Johannes Vogel had een broer, Hugo Pieter, die architect was. H.P. Vogel was van 1860 tot zijn dood in 1886 docent aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen in Den Haag. Vogel had in Den Haag al enige staaltjes

van zijn artistieke kunnen laten zien. Zo was de obelisk voor de hertog van Saxe-Weimar op het Lange Voorhout van zijn hand, en nog prestigieuzer was zijn ontwerp voor de Koninklijke Stallen. Beide objecten waren in classicistische vormtaal uitgevoerd en ook voor de Cremerbank baseerde Vogel zich op de klassieke bouwstijl.

Prins Alexander bleek vijftig gulden te hebben gestort bij de inzamelingsactie

De meeste monumenten die toentertijd in ons land verrezen waren het resultaat van particulier initiatief. Met het ontwerp van een gerenommeerde bouwmeester kon het comité nu pogen om de financiering rond te krijgen. Zoals gebruikelijk werd hiervoor een landelijke inzamelingsactie

op touw gezet, waarbij in tal van steden plaatselijke comités acties ten bate van het huldeblijk organiseerden.

Daarnaast verschenen wervingsadvertenties in de kranten. Uit het hele land ontving de commissie grote en kleine giften. Soms werden gulle schenkers in de pers met name genoemd. Zo bleek prins Alexander, jongste zoon van Willem III, vijftig gulden te hebben gestort.

Twee bronzen vazen

De gewenste locatie voor de Cremerbank vormde geen punt van discussie. Had Cremer immers zelf niet gesuggereerd dat een bank in zijn geliefde Scheveningse Bosjes langs het water hem het meest geschikt leek? Intussen was er echter op die plaats wel een concurrent op het toneel verschenen, en dat nog wel op initiatief van de gemeente zelf. Die had namelijk besloten om hier een bank ter ere van jonkheer Henri Christiaan Arnoud Ver-Hüell op te richten. Ver-Hüell had als raadslid en plantsoenbeheerder de Waterpartij laten graven als werkloos-

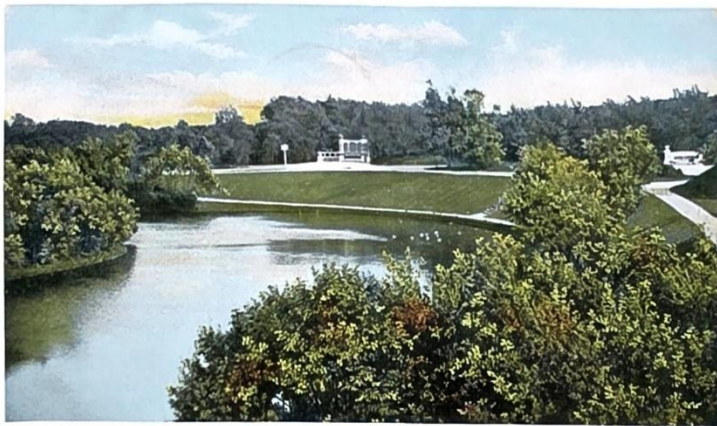
heidsbestrijding. In september 1881 werd de marmeren bank geplaatst. Op ruim honderd meter van de Ver-Hüellbank werd in het najaar van 1881 de Cremerbank gebouwd door het Haagse aannemersbedrijf van de Gebroeders Kranenburg. De bank werd gemetseld met kunststeen uit de kunststeenfabriek Ph. Lindo in Delft. Dergelijke geperste stenen konden in tegenstelling tot gebakken stenen in elke gewenste kleur of vorm worden geleverd. De twee bronzen vazen op de hoofdpijlers waren ontworpen door de van origine Belgische beeldhouwer Emil Bourgonjon.

Van diens hand zijn ook de tegeltableaus en het beeldhouwwerk aan het Lorriehuis aan het Smidswater, een van de mooiste Jugendstilpanden in onze stad. Daags voor Kerstmis 1881 werd de bank door de commissie officieel overgedragen aan het gemeentebestuur. Vanwege het winterweer vond de plechtigheid niet plaats bij de bank, maar in het stadhuis. Het comité ging ervan uit dat alle gemaakte huurkosten voor de grond in ruil voor het geschenk van de bank zouden worden teruggegeven. Daar dacht de gemeenteraad anders over. Zij vond dat er geen belastinggeld aan het particulier initiatief moest

worden besteed. De Ver-Hüellbank was al geheel met overheidsmiddelen bekostigd en daar wilde men het bij laten. Uiteindelijk werd na enige deliberatie een elegante oplossing gevonden. De commissie diende wel degelijk de huurpenningen te betalen, maar vervolgens werd het bedrag als geschenk aan de commissie gerestitueerd.

Atlantikwall

Ruim zestig jaar zouden de banken gebroederlijk de Waterpartij sieren en als aangenaam rustpunt dienen voor menige wandelaar. Gedurende de wintermaanden werden ze in stro gepakt om vorstschade te voorkomen. In 1943 echter werden ze noodgedwongen afgebroken

De Cremerbank en de Ver-Hüellbank op hun oorspronkelijke locaties aan de Waterpartij op een Ansicht uit 1903. Haags Gemeentearchief.

Zo staat de Cremerbank nu aan de Duinweg. Foto Els Hansen

In de wintermaanden werden de banken in stro gepakt om vorstschade te voorkomen

en opgeslagen, toen de Duitsers de Atlantikwall aanlegden. Pas in 1956 werden ze weer opgebouwd.

Omdat er intussen een nieuwe weg – de Teldersweg – was gepland, konden de banken niet terugkeren op hun oorspronkelijke plek langs de Cremerweg – ook vernoemd naar Jacob. Verschillende locaties met hun voor- en nadelen – wind, uitzicht, zitcomfort etc. – passeerden de revue. Uiteindelijk verhuisde de Cremerbank van de zuid- naar de noordzijde van de vijver. De herplaatsing van de bank kostte de gemeente 13.000 gulden, vooral omdat er een betonnen fundering moest worden gemaakt. Waarschijnlijk waren de kunststenen niet meer bruikbaar, want de bank werd nu opgetrokken uit nieuwe bakstenen.

De huidige locatie mag als weinig gelukkig worden bestempeld, omdat er geen echt wandelpad meer langsloopt. En omdat in de loop der jaren de twee vazen en het smeedwerk in de openingen tussen de kolommen zijn verdwenen, heeft het monument veel van zijn oorspronkelijke allure verloren.

Laatst bijgewerkt: 17 juni 2026

www.jacobcremer.nl